

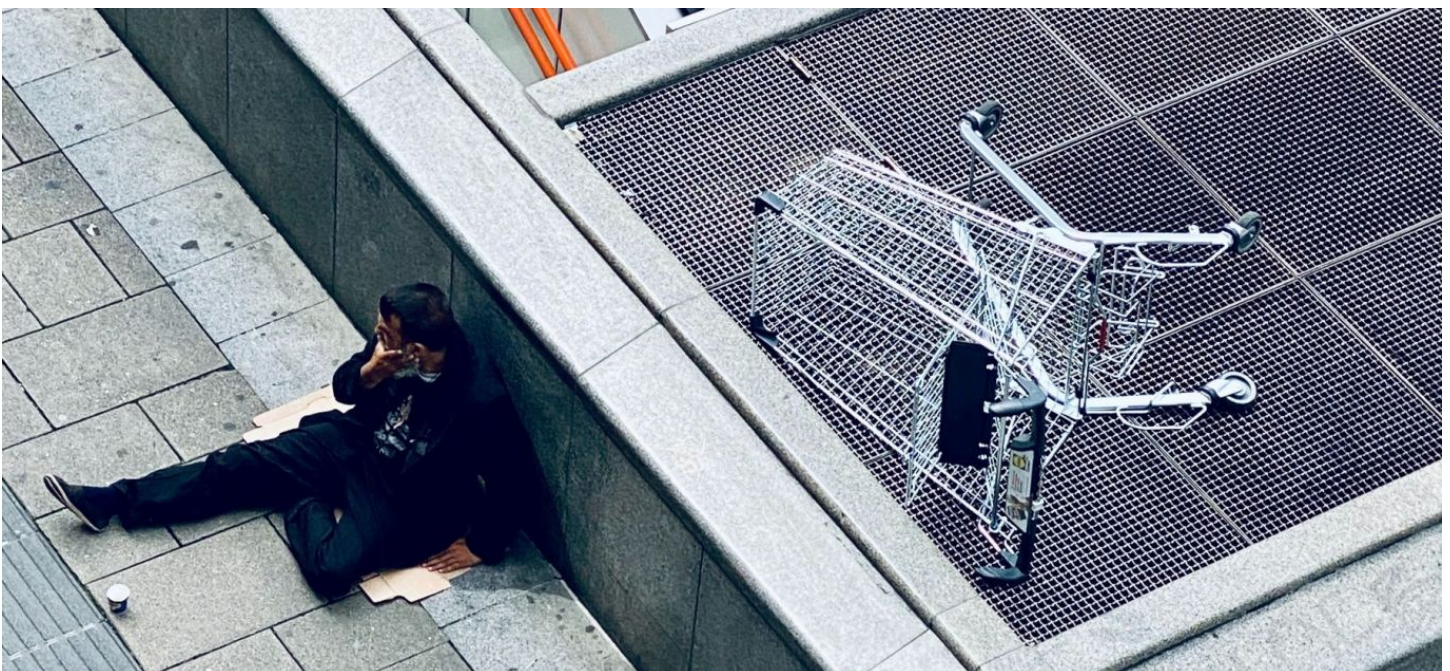
AKATEMIA, EDUSKUNTAVAALIT 2023, KORONAVIRUS, MEDIA, UKRAINAN SOTA

Koronapandemia oli vasta alkusoittoa – monihäiriötila haastaa Suomen kriisinkestävyiden

Korona oli akuutti terveyskriisi, joka kärjisti samalla suuren määrän muita kriisejä. Globaalit turvallisuusuhat ja ilmastonmuutos johdannaisineen kasvattivat kriisisuman monihäiriötilaksi. Saamme koronakriisin hoidosta arvokasta oppia tulevien päällekkäisten häiriötilojen hallintaan, kirjoittaa Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen PANDEMICS-ryhmä. VAPAA LUKUOIKEUS.

Ville-Pekka Sorsa , Marja-Kristiina Lerkkanen, Johanna Hautakorpi, Heini Hakosalo, Ville Valkonen

Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Oulun yliopisto, Turun yliopisto 21.2.2023 10:32

"Pitkän aikavälin varautuminen kriiseihin vaatii julkishallinnolta oppimaan oppimista, johtamisen ja tieteellisen tiedon hankkimiskäytäntöjen uudelleenarviointia, tiedonvälityksen tehostamista sekä ymmärrystä ihmisten käyttäytymisestä."

Koronapandemia oli vasta alkusoittoa. Kohtaamme lähitulevaisuudessa limittäin ja päällekkäin erilaisia ympäristö- ja terveyskriisejä, turvallisuusuhkia sekä taloudellisia turbulensseja. Maailman talousfoorumin tuore [raportti](#) ennakoii, että tulossa on monikriisien vuosikymmen.

Taloushistorioitsija **Adam Tooze** kuvasi hiljattain maailman tämänhetkistä tilaa termillä ”polycrisis”. Tooze tarkoittaa termillä monihäiriötilaa, jossa ekonomiset, ekologiset ja poliittiset kriisit kasautuvat ja vahvistavat toistensa vaikutusta.

Tilannetta pahentaa se, että pandemia ja Ukrainan sota seurannaisvaikutuksineen ovat kääntäneet huomion lyhyen aikavälin selviytymiseen. Maakohtaisiin ongelmiin käpertyminen hankaloittaa maailmanlaajuisia ponnisteluja esimerkiksi ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi.

Nyt jos koskaan tarvitaan kriisinkestävyttä. Kriisinkestävyden tavoittelu kuitenkin edellyttää sen täsmentämistä, mitä oikeastaan tavoitellaan. Tavoitellaanko esimerkiksi yksilöiden hyvinvointia vai sitä, että talous häiriintyy mahdollisimman vähän?

Tavoitteet ovat joskus keskenään ristiriitaisia. Toisaalta yksi osa-alue voi tukea myös toista sektoria. Esimerkiksi koronakriisin alussa Suomessa käytiin talous vastaan terveys -keskustelua.

Nyt kuitenkin tiedetään, että talous ja terveys kulkivatkin samaan suuntaan, eli mitä vähemmän sairautta, sitä paremmin talous kesti.

Kriisin ennakoinnissa tarvitaan mielikuvitusta

Kriisit ovat keskenään erilaisia, eikä niitä voi aina ennakoida etukäteen. On myös uhkia, joihin on mahdollista varautua. Ennakoinnissa tarvitaan sekä mielikuvitusta että kykyä havaita trendimuutoksia, jotka voivat lopulta kärjistyä kriiseiksi.

Mahdollisten uhkien tiedostaminen ei kuitenkaan riitä. Varautumisessa tarvitaan poliittista tahtoa.

Esimerkiksi taannoisessa finanssikriisissä oli nähtävissä psykologinen ajatteluharha. Kriisistä oli varoiteltu vähintään kolme vuotta, mutta yleistä konsensusta huoleen reagoimiseksi ei syntynyt.

Vastaava näyttää pätevän ympäristökriiseissä. Elämäntapamme ekologisen kestämyyden ei pitäisi tulla yllätyksenä kenellekään, mutta poliittista tahtoa kipeisiin ratkaisuihin on vaikea löytää.

Vasta tunnelma konkretisoi kriisin

Myös keväällä 2020 lyhyessä ajassa kärjistyneeseen koronaepidemiaan reagoitiin alkuun tahmeasti. Vaikka suomalaisillakin asiantuntijoilla oli kriisistä jokseenkin selvä tilannekuva, siihen ei haluttu uskoa. Vasta uutiskuvat Italiasta herättivät tilanteen vakavuuteen.

Median lintuperspektiivillä on keskeinen rooli tunnelmien luomisessa. Media vaikuttaa siihen, mitkä käynnissä olevista ilmiöistä ylipäätään koetaan kriiseinä. Koemmeko olemamme keskellä turvallisuuskriisiä, hoivakriisiä, talouskriisiä, ilmastokriisiä, pakolaiskriisiä, koronakriisiä tai globaalia ruokakriisiä vai jääkö termi vaille tunneperustaa?

Lopulta tunnelmat ratkaisevat sekä ihmisten välittömän suhtautumisen että pitkittyneen häiriötilan vaikutukset yksilöiden käyttäytymiseen.

Jatkuva kriisimoodi ei ehkä ole kaikkein luovin olotila ratkaista ongelmia. Silti monihäiriötilalle on syytä avata silmät – nyt. Koronakriisistä ja sitä seuranneista kriiseistä saamme arvokasta oppia tulevien, päällekkäisten häiriötilojen hallintaan.

Kriisitietoisuuskeskus avuksi?

Kriisivalmiuden parantaminen edellyttää ketteryden ohella pitkäkestoista yhteiskunnan rakenteiden vahvistamista. Kriiseihin voidaan varautua niin lainsäädännöllä kuin vaikuttamalla kaupunkisuunnittelulla infrastruktuuriin ja ihmisten käyttäytymiseen.

Suomessa keskeinen ongelma on, että varautumisvalmius kuuluu puolustusministeriölle, jossa terveyskriisit ja ympäristökriisit eivät saa ansaitsemaansa huomiota. Ratkaisu voisi olla perustaa valtioneuvoston kanslian yhteyteen kriisitietoisuuden keskus.

”Yllättäen tulevien tilanteiden varalle täytyy rakentaa omat toimintakehikkonsa, joissa vastuut on määritelty tarpeeksi hyvin.”

Olenainen osa kriinkestävyyttä on päätöksenteon riittävä resursointi. Yllättäen tulevien tilanteiden varalle täytyy rakentaa omat toimintakehikkonsa, joissa vastuut on määritelty tarpeeksi hyvin. Niiden täytyy kuitenkin olla myös riittävän joustavia, ettei jokaiselle mahdolliselle skenaariolle tarvita omaa suunnitelmaa.

Kriiseille on luonteenomasta, että tietoa tulee jatkuvasti lisää. Samalla joudutaan tasapainottelemaan huonojen ja vielä huonompien vaihtoehtojen välillä. Aikapaine on usein kova, vuorovaikutussuhteiden verkosto monimutkainen ja tieto epävarmaa ja peräisin monenlaisista lähteistä.

Päättäjien täytyy kyetä huomioimaan olenainen, rakentamaan tilanteesta tasapainoinen kokonaiskuva ja ymmärtämään päätösten systeemivaikutuksia.

Kokonaiskuvan hallitseminen on poikkihallinnollista yhteistyötä

Koronapandemian hallintaa Suomessa koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että tiedon saatavuudessa ja käsittelyssä oli ongelmia. Tämän takia kokonaiskuva oli vaikea muodostaa.

Kriisiä lähestyttiin ainakin aluksi siiloittain ja yksinomaan terveystieteiden näkökulmasta. Päätöksenteon vaikutuksia eri sektoreille ei otettu huomioon, eikä kriisin ja sen hallintatoimien vaikutuksia erityisryhmiin ymmärretty.

Kriisi paljasti useita vastuuaukkoja, jotka aiheuttivat vastuun sysäämistä etenkin sosiaali- ja terveysministeriölle. Pandemia oli kuitenkin merkittävä ongelma myös esimerkiksi työ- ja elinkeinoelämälle sekä opetus- ja kulttuuriministeriölle. Tämän huomioon ottaminen olisi edellyttänyt vahvempaa poikkihallinnollista yhteistyötä.

Korona ei ollut vain akuutti terveystieteiden kriisi vaan pitkittynyt häiriötila, jota emme olleet osanneet ennakoita. Se myös laukaisi ison määrän muita kriisejä. Jos keväällä 2020 olisi tiedetty, mitä tiedetään nyt, ratkaisut olisivat olleet toisenlaisia.

Tarvitaan laaja-alaista asiantuntijatukea

Jotta kokonaiskuva voitaisiin tulevissa kriiseissä saada paremmin hallintaan, tarvitaan rakenteita, jotka tuovat esille eri sektorien toimijoiden näkemykset.

Korona opetti, että asiantuntemus ei automaattisesti tarkoita hallintaosaamista. Suomessa Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle valui vaiivikkaa mittavia operatiivisen johtamisen lähellä olevia vastuita. Ruotsissa vastaavan toimielimen vastuuta pandemian hallinnasta kasvatettiin tietoisemmin. Ruotsin asiantuntijavaltaisessa päätöksenteossa ei onnistuttu noudattamaan edes demokraattisen hallinnan peruseriaatteita kuten avoimuutta ja läpinäkyvyyttä.

Valtionhallinnon keskeisten organisaatioiden kykyä johtaa kriisin ratkaisutoimia tulee vahvistaa. Näin asiantuntijatieto, demokraattinen päätöksenteko ja operatiivinen vastuu saadaan kulkemaan käsi kädessä.

Tarvitaan eri sektoreiden asiantuntemuksen yhdistävää päätöksentekokykyä tilanteissa, joissa toimintaympäristö muuttuu nopeasti ja päätöksiä joudutaan tekemään todennäköisyyksien perusteella.

Tilannereagointi ei saa olla kohtuuttoman vaikeaa

Säätelyllä ja juridisilla työkaluilla varmistetaan, että kriisitilanteissa pysytään demokratian ja oikeusvaltion kehikossa ilman, että tilanteisiin reagoimisesta tulee kohtuuttoman vaikeaa. Lainsäädännön tulisi mahdollistaa kussakin tilanteessa parhaat toimet.

Korona-aikana näin ei aina ollut. Heti kriisin alussa huomattiin, ettei tartuntatautilaki ollut riittävä, vaikka se oli uusi ja suunniteltu pandemialaiksi. Koronakriisin hoidossa jouduttiin turvautumaan myös valmiuslakiin – ensimmäistä kertaa. Poikkeusoloissa perustuslakivaliokunnan käytännöstä kertyi arvokas aineisto, josta voidaan oppia paljon tulevia kriisejä varten.

”Kansalaisten tyytymättömyys viranomaistoimintaan kanavoitui tuomioistuimien ja laillisuusvalvojien kautta.”

Myös rajoitustoimien toteutuksessa ja muun muassa kansallisen tason ohjeistusten tulkinnassa oli haasteensa. Kansalaisten tyytymättömyys viranomaistoimintaan kanavoitui tuomioistuimien ja laillisuusvalvojien kautta.

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanteluista tuli tärkeä palautemekanismi, mikä paljasti esimerkiksi toimivallan ylityksiä. Se että kanteluja tehtiin on kriisinkestävyyden kannalta hyvä asia, sillä se kertoo kansalaisten luottamuksesta instituutioihin.

Vinkkejä seuraavan hallitusohjelman laatijoille

Koronan oppeja tulisi käydä systemaattisesti läpi ja pohtia, mitkä tekijät ovat olennaisia kriisissä kuin kriisissä pärjäämiseksi. Kansalaisten koulutustaso, kriittinen ajattelukyky, eriarvoistumiskehitys ja yhteiskunnallinen luottamus vaikuttavat siihen, miten monihäiriötilassa kyetään toimimaan.

Tulevaisuuden kriisinkestävyyteen vaikuttaa ratkaisevasti se, miten huolehdimme lapsista ja nuorista nyt. Korona kärjisti mielenterveyspalvelujen riittämättömyysongelmaa entisestään. Lasten ja nuorten väkivallan ja yksinäisyyden lisääntyminen sekä tulevaisuusperspektiivin hämärtyminen vaikuttavat turvallisuudentunteeseen ja luottamukseen. Myös vanhempien luottamus esimerkiksi koulujärjestelmään heikentyi pandemia-aikana.

”Esimerkiksi Ukrainan sotaan ja Natoon liittyvät kysymykset vaativat taitoa tulkata kokonaiskuva kielelle, jota päättäjät ymmärtävät.”

Pitkän aikavälin varautuminen kriiseihin vaatii julkishallinnolta oppimaan oppimista, johtamisen ja tieteellisen tiedon hankkimiskäytäntöjen uudelleenarviointia, tiedonvälityksen tehostamista sekä ymmärrystä ihmisten käyttäytymisestä.

Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD on nostanut päättäjien ja ministeriöiden yhteistyön osaksi ennakoivaa hallintoa. Esimerkiksi Ukrainan sotaan ja Natoon liittyvät kysymykset vaativat taitoa tulkata kokonaiskuva päättäjien kielelle.

Luottamus hyvinvointivaltion kriisinkestävyyteen on nyt niin monin tavoin koetuksella, että kriisitietoisuuden rinnalla on tärkeää luoda toivoa.

Artikkeli perustuu Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen PANDEMICS-ryhmän keskustelutilaisuuteen 11.11.2022. Tilaisuus oli osa valtiovarainministeriön koordinoimia Mitä voimme oppia kriiseistä? -dialogeja. Keskustelun osanottajat olivat PANDEMICS-ohjelman tutkijat Ville-Pekka Sorsa, Marja-Kristiina Lerkkanen, Heini Hakosalo ja Johanna Hautakorpi sekä kansanedustaja Ville Valkonen. Artikkelin kirjoittajina ovat tiedeviestinnän asiantuntija Tiina Huttu ja erikoistutkija Marjo Kurki Itlasta.

Ville-Pekka Sorsa

Ville-Pekka Sorsa on yleisen valtio-opin dosentti Helsingin yliopistossa ja sosiaalipolitiikan dosentti Turun yliopistossa.

Marja-Kristiina Lerkkanen

Marja-Kristiina Lerkkanen on Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen professori ja norjalaisen Stavangerin yliopiston kasvatuspsykologian professori.

Johanna Hautakorpi

Johanna Hautakorpi on projektitutkija Turun yliopistossa.

Heini Hakosalo

Heini Hakosalo on dosentti ja Tieteiden ja aatteiden historian yliopistotutkija Oulun yliopistossa.

Ville Valkonen

Ville Valkonen on kansanedustaja.

Tämän sisällön mahdollistavat Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto,
Oulun yliopisto ja Turun yliopisto.
Journalistinen päätösvalta on MustReadin toimituksella.

Tämä artikkeli on julkaistu Creative Commons CC BY-ND 4.0 -lisenssillä.

Tutustu muihin vapaan lukuoikeuden Akatemia-artikkeleihin

Piditkö artikkelista?

**REKISTERÖIDY JA KOKEILE MUSTREADIA
14 PÄIVÄÄ MAKSUTTA**

Keskustelu

Tätä juttua ei ole vielä kommentoitu.

© Toinen Aatos 2024